

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІМУНІТЕТУ СУДДІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF JUDGE IMMUNITY UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Драгнєвіч О.В., аспірантка

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті аналізується чинне законодавство, що складає правову основу регламентації інституту недоторканності суддів в Україні. З приводу означеної тематики автором наголошується, що одним із пріоритетних завдань вітчизняного законодавця є врегулювання нормативних критеріїв, що забезпечують не лише належне функціонування суддівського імунітету, а також існування відповідного механізму позбавлення судді недоторканності. Акцентовано увагу на особливостях процесуального законодавства, що покладає на суддів зобов'язання здійснювати судочинство.

Проаналізовано положення Конституції України, які стосуються незалежності і недоторканності судді, особливостей притягнення судді за ухвалене ним рішення. Також автором приділено увагу позиціям Конституційного Суду України щодо гарантій незалежності та недоторканності суддів. Приділено увагу також постановам Пленуму Верховного Суду України, що стосуються гарантіям незалежності і недоторканності суддів.

Зазначено, що Україна тривалий час перебуває в стані реформування судової системи та суміжних правових інститутів, декларуючи реформи приведення сфери судочинства у відповідність із міжнародними, європейськими стандартами. Угодою про асоціацію з Євросоюзом Україна проголосила згоду на посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав і основоположних свобод людини, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості.

Наголошується, що без незалежних суддів неможливо побудувати демократичну правову державу, забезпечити ефективний захист прав людини і юридичних осіб, створити ефективну та справедливую правову систему. Стан вітчизняної судової системи, зокрема дотримання принципу незалежності та недоторканності суддів, вже давно перейшов у розряд проблем, які особливо турбують українське суспільство. Правове регулювання питання щодо незалежності суддів має здійснюватися виключно на основі положень Конституції та законів України, при цьому необхідно враховувати міжнародно-правові зобов'язання України у цій сфері. Обсяг гарантій незалежності суддів має визначатися завданнями та функціями судової влади, водночас досягнутий їх рівень не повинен бути зменшений. Крім того, у законодавстві має бути закріплено ефективний механізм реалізації цих гарантій і відповідальність за їх недотримання.

Ключові слова: суддя, недоторканність, імунітет, незалежність суддів, судова влада, судова реформа.

The article analyzes the current legislation, which is the legal basis for regulating the Institute of the immunity of judges in Ukraine. Regarding the subject specified by the author it is emphasized that one of the priority tasks of the domestic legislator is settlement of the normative criteria that ensure not only the proper functioning of the judiciary immunity, but also the existence of an appropriate mechanism for depriving a judge of immunity. Emphasis is placed on the peculiarities of the procedural legislation which imposes on judges the obligation to administer justice.

The provisions of the Constitution of Ukraine concerning independence and inviolability of the judge, peculiarities of his responsibility for the decision made. Also, the author's attention is paid to the positions of the Constitutional Court of Ukraine on guarantees of independence and immunity of judges. Attention is also paid to the decisions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, concerning guarantees of independence and inviolability of judges.

It is noted that Ukraine has long been in a state of reforming the judiciary and related legal institutions, declaring reforms to bring the sphere of justice in accordance with international, European standards. By its Association Agreement with the European Union Ukraine has agreed to strengthen cooperation in the field of justice, freedom and security in order to ensure the rule of law and respect for rights and fundamental freedoms, strengthening the judiciary, increasing its efficiency, guaranteeing its independence and impartiality.

It is emphasized that without independent judges it is impossible to build a democratic legal system state, to ensure effective protection of human rights and legal entities, to create an effective and fair legal system. The state of the domestic judicial system, in particular compliance with the principle of independence and immunity of judges, has long passed into the category of problems that especially disturb the Ukrainian society. The legal regulation of the issue of judges' independence should be carried out exclusively on the basis of the provisions of the Constitution and laws of Ukraine, in so doing it is necessary to take into account Ukraine's international legal obligations in this area. The scope of guarantees of judges' independence should be determined by the tasks and functions of the judiciary, while their level already achieved should not be reduced. In addition, an effective mechanism must be enshrined in legislation to implement these guarantees and liability for non-compliance.

Key words: judge, inviolability, immunity, independence of judges, judiciary, judiciary reform.

Обґрунтування наукової актуальності теми дослідження. Інститут недоторканності судді (суддівський імунітет, імунітет судді) є загальноновизнаним у сучасній світовій практиці демократизму функціонування судової влади в країнах із громадянським суспільством. Він є важливою гарантією незалежного й об'єктивного правосуддя як соціальної функції органів судової влади, що покликана забезпечувати стабільність суспільних відносин на засадах права і справедливості [1, с. 45].

Одним із пріоритетних завдань вітчизняного законодавця є врегулювання нормативних критеріїв, що забезпечуватимуть не лише належне функціонування суддівського імунітету, а також існування відповідного механізму позбавлення судді недоторканності [2, с. 111]. Слід наголосити, що імунітет суддів є одним із найбільш актуальних та вельми дискусійних питань у дослідженні імунітетів у кримінальному процесі. Складність цього

питання полягає саме у специфіці змісту цього імунітету та процесуального статусу суддів у кримінальному провадженні. За цих умов перед державою стоїть завдання якомога коректного врегулювання цієї сфери кримінальних процесуальних відносин з тим, щоб знайти баланс між безперешкодним функціонуванням та діяльністю всієї суддівської системи та мінімізувати можливість зловживати представниками суддівського корпусу наданими державою гарантіями недоторканності [2, с. 109].

Конституційне положення щодо недоторканності судді закріплює один з важливих елементів статусу судді і найважливішу гарантію його професійної діяльності. Воно спрямоване на забезпечення основ конституційного ладу, принципу поділу влади, системи стримувань і противаг у діяльності різних гілок влади, їх взаємодії [3].

Стан дослідженості проблеми. Проблематика статті привертає увагу багатьох сучасних науковців, зокрема

їй приділили свою увагу такі дослідники: Е. Б. Абросімова, М. В. Василевич, Л. Є. Виноградова, І. С. Ганенко, В. В. Городовенко, В. О. Гринюк, В. Г. Кононенко, О. В. Константиї, Р. О. Куйбіда, І. Є. Марочкін, С. В. Подкопась, С. В. Прилуцький, А. О. Селіванов, М. Д. Савенко, В. В. Носков, А. О. Фальковський, Н. В. Шелевер.

Так, С. В. Прилуцький проаналізував новітній конституційний механізм регламентації інституту недоторканності судді [4]. Розгляду актуальних проблем реалізації суддівського імунітету у кримінальному провадженні присвячені праці І. С. Ганенко[2].

Водночас, з боку науковців не достатньо уваги приділяється аналізу судової практики, правових позицій Верховного Суду України, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, Вищої ради правосуддя щодо недоторканності суддів, що відображені у відповідних рішеннях.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз положень нормативних актів, що регламентують реалізацію імунітету (недоторканності)суддівського корпусу, розгляд позицій науковців стосовно цього питання, висловлення та обґрунтування особистої точки зору з окремих питань імунітету суддів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою імунітету суддів є положення Конституції України [5], міжнародно-правових документів, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6], процесуальних кодексів, інших законів, підзаконних нормативно-правових актів, відповідно до яких судді в Україні є недоторканими, незалежними, що становить зміст поняття «імунітет» суддів.

Відповідно до ст.ст. 126, 129 Конституції України [5] незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України; вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється; без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права[5].

Конституційний Суд України неодноразово висловлював свою позицію щодо гарантій незалежності та недоторканності суддів [7]. У Рішенні від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011 зокрема вказав, що гарантії самостійності судів та незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади визначені у статтях 6, 126, 129 Основного Закону України, згідно з якими державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону, а вплив на них у будь-який спосіб забороняється; незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією та законами України (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) [8].

У Рішенні від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу), Конституційний Суд України зауважив, що складовою незалежності суддів є їхня недоторканність, призначення якої забезпечити здійснення правосуддя; затвердження Конституцією України гарантій недоторканності суддів зумовлено їхньою професійною діяльністю у відправленні правосуддя (абзаци перший, третій підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Цю ж позицію Конституційний Суд України врахував при розгляді справи про внесення змін до статей 80, 105, 126, 149 Конституції України (підпункт 5.2.2 підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Висновку від 10 липня 2012 року № 126/2012)[9].

Варто підкреслити, що відповідно до правової позиції Конституційного Суду України положення ст. 126 Консти-

туції України вислів «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо [10].

Україна тривалий час перебуває в стані реформування судової системи та суміжних правових інститутів, декларуючи реформи приведення сфери судочинства у відповідність із міжнародними, європейськими стандартами. Угодою про асоціацію з Євросоюзом Україна проголосила згоду на посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав і основоположних свобод людини, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості. Тож міжнародні та європейські стандарти в сфері судочинства повинні стати для нашої держави орієнтиром і пріоритетом у подальшому розвитку. Визнані прогресивною міжнародною спільнотою стандарти в сфері судочинства - принципи, рекомендації, правила, критерії - містяться в різноманітних за своєю правовою природою документах, мають різний рівень - загальносвітовий чи європейський [11, с. 10].

Так, до основних міжнародно-правових документів, що регламентують незалежність суддів, належать: Основні принципи незалежності судових органів (схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року) [12], Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 року) [13, 14], Європейська хартія про статус суддів (Рада Європи, 1998 р.) [15], Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів) [16], Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів [17], Велика хартія суддів (Основоположні принципи), прийнята Консультативною радою європейських суддів у Страсбурзі 17 листопада 2010 року [18], Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р.)[19] тощо.

Серед основних положень щодо недоторканості (імунітету) суддів, що регламентуються вищезазначеними міжнародно-правовими документами, можна назвати: закон надає кожному судді, який вважає, що його/її права, передбачені законом, або його власна незалежність чи незалежність судового процесу знаходиться під загрозою або будь-яким чином ігнорується, можливість звернутися з цього приводу до незалежного органу з пропозицією вжити дієвих заходів для виправлення ситуації або запропонувати, яким чином її можливо виправити [15]; незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права та основоположною гарантією справедливого судового розгляду, незалежність судів є прерогативою чи привілеєм, що надається не на користь власних інтересів суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах тих осіб, що покладають надію на правосуддя [17]; незалежність і неупередженість судової влади є необхідними умовами для здійснення правосуддя; повинна бути законодавчо закріплена, функціональ-

ноюта фінансовою, незалежність судової влади повинна гарантуватися стосовно судової діяльності, зокрема у питаннях судового імунітету [18]; судді, як особи, є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин [19] тощо.

У національному законодавстві ключові положення щодо імунітету судів розкриваються у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [6] та Законі України «Про Конституційний Суд України» [20]. Статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування [6].

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6], суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора. Незалежність судді забезпечується певними факторами.

Положення ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6] регламентують недоторканність та імунітет судді. Так, суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя (далі - ВРП) суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за певними винятками [6].

Щодо імунітету суддів Конституційного Суду України можна зазначити наступне. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України» [20], вплив на суддю Конституційного Суду у будь-який спосіб забороняється. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддю без згоди Суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання Судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Подання про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт Судді вноситься до Суду Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження. Рішення

про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт Судді Суд ухвалює на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови. Суддя Конституційного Суду не може бути підданий приводу чи примусовому доставляю до будь-якого органу або установи, крім суду. Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді. Судді Конституційного Суду про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повідомляє Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження.

Визначення «втручання в діяльність судових органів», яке є несумісним із принципом незалежності судів і суддів, конкретизовано у статті 376 Кримінального кодексу України (далі - КК України) [21]. Зокрема, за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення, а також за ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені особою з використанням свого службового становища, передбачено штраф, виправні роботи, арешт, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, позбавлення волі.

Порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності передбачений ст. 482 («Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді»), 482¹ («Кримінальне провадження стосовно суддів Вищого антикорупційного суду») Кримінального процесуального кодексу України [22] (далі - КПК України). Зокрема, затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за певними винятками. Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України [22], в порядку, визначеному КПК України.

Процесуальне законодавство покладає на суддів зобов'язання здійснювати судочинство, керуючись відповідними принципами, зокрема: незалежності, неупередженості, верховенства права, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, обов'язковості судового рішення, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, розумності строків розгляду справи судом, неприпустимості зловживання процесуальними правами, забезпечення доведеності вини, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами. Реалізація цих принципів при здійсненні судочинства забезпечується відповідним складом дисциплінарної відповідальності, Кодексом суддівської етики та обов'язком судді повідомляти Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора про всі випадки втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя. Вища рада правосуддя уповноважена реагувати на такі випадки та, в тому числі, звертатися до відповідних органів щодо неприпустимості дій, що порушують незалежність суддів, звертатися до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів,

членів їх сімей, працівників апаратів судів, ухвалювати та оприлюднювати публічні заяви і звернення тощо [23].

Окремо слід зупинитися на постанові Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8 [24].

Відповідно до положень постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8 гарантії незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади та самостійності судів як судових органів визначено Конституцією та законами України, серед яких слід назвати: притягнення до відповідальності та звільнення суддів; недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння тощо. Реалізація зазначених правових гарантій здійснення правосуддя є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій із забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження і забезпечення яких є головною метою держави.

Разом з тим, гарантії незалежності і недоторканності суддів в Україні належним чином не забезпечені. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законодавчих засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів.

Визначальною для розуміння понять «незалежність судді», «незалежність суду» є практика Європейського суду з прав людини, який у низці судових справ надав роз'яснення вимог статті 6 Конвенції щодо незалежного і безстороннього суду [25, 26]. Так, у рішеннях ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» [26] та у справі «Салов проти України» [27], що мали визначальний вплив на процес реформування системи правосуддя в Україні, виокремлено, з-поміж іншого, такі критерії оцінки незалежності суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [28] (п. 103, п. 80 рішень відповідно): (i) спосіб призначення його членів, (ii) строк їхніх повноважень, (iii) існування гарантій проти тиску ззовні та (iv) той факт, чи створює цей орган видимість незалежного.

Суд Європейського Союзу у рішенні від 24 червня 2019 року у справі проти Польщі (С-619/18) [29] зазначив про два аспекти незалежності судів: «перший аспект, який є зовнішнім за своєю природою, вимагає, щоб відповідний суд виконував свої функції повністю автономно, без будь-якого ієрархічного обмеження або підпорядкування будь-якому іншому органу, а також без вказівок чи інструкцій з будь-якого джерела, таким чином будучи захищеним проти зовнішніх втручання або тиску, що може вплинути на незалежність судового розгляду і на судові рішення» (п. 72); «другий аспект, який є внутрішнім за природою, у свою чергу, пов'язаний з неупередженістю та має на меті забезпечити рівновіддаленість від сторін провадження та їх відповідних інтересів щодо предмета цього провадження» (п. 73); «цей аспект вимагає об'єктивності та відсутності будь-якої зацікавленості в результатах судового провадження, крім чіткої реалізації верховенства права» (п. 73); «відповідні гарантії незалежності та неупередженості вимагають правил, зокрема, стосовно утворення органу та призначення, строків повноважень і підстав для відсторонення, відмови та звільнення його членів, які є такими, що розвіюють будь-які обґрунтовані сумніви у свідомості осіб щодо несприйнятливості відповідного

органу до зовнішніх факторів, а також щодо його нейтралітету стосовно інтересів перед ним» (п. 74) [29].

Таким чином, «незалежність судді» можна визначити як неупередженість, безсторонність судді під час здійснення правосуддя відповідно до принципу верховенства права, свободу судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, будь-яких фізичних і юридичних осіб та їх об'єднань [23].

Юридичний механізм зняття суддівської недоторканності, притягнення до кримінальної відповідальності за втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя детально регламентується Законом України «Про Вищу раду правосуддя» (глави 7, 8, 10) [30], Кримінальним процесуальним кодексом України [23] і Регламентом Вищої ради правосуддя (глави 18, 19, 23) [30]. Водночас постає питання, наскільки інститут недоторканності та незалежності судді є ефективним, чи гармонійно він вписується в механізм кримінальної юстиції.

Статтею 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [30] передбачено, що Вища рада правосуддя з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя веде і оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, проводить перевірку таких повідомлень, оприлюднює результати та ухвалює відповідні рішення.

За останні п'ять років реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, який розміщений на офіційному веб-сайті ВРП, став досить популярним. Починаючи з 12 жовтня 2016 року, коли в ньому було розміщено перше повідомлення, до цієї бази даних було внесено понад 1220 таких звернень, з яких: у 2016 році надійшло 23 повідомлення; у 2017 році – 312 повідомлень; у 2018 році – 436 повідомлень; у 2019 році – 450 повідомлень. Протягом 2019 року Вища рада правосуддя розглянула 618 повідомлень суддів про втручання. За результатами розгляду матеріалів Вища рада правосуддя у 2019 році ухвалила 115 рішень про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, затвердила 417 висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленнями суддів. Проте, слід констатувати, що ситуація з оперативністю розгляду відповідних суддівських сигналів і дієвістю інструментів реагування, якими ВРП наділив законодавець, потребує активізації у цьому напрямку [23].

Приклади розгляду таких заяв знайшли своє відображення у відповідних рішеннях ВРП. Аналіз таких рішень ВРП, дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, ВРП вже виробила певний стиль і форму викладання своїх рішень щодо вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів, авторитету правосуддя за повідомленням суддів та надання згоди (відмову в наданні згоди) на утримання суддів під вартою.

По-друге, в обґрунтуванні практично кожного рішення ВРП містяться посилання на норми чинного законодавства. Проте, наявні випадки, коли у рішеннях ВРП бракує юридичного обґрунтування на основі досліджених фактичних даних, як підстави для надання дозволу на застосування до судді запобіжного заходу тримання під вартою; безпосередньої оцінки наведених доказів, що обґрунтовують, наприклад, підозру, а також необхідність застосування до судді запобіжного заходу у формі тримання під вартою; достатньої юридичної вмотивованості на основі досліджених фактичних даних, а також обґрунтувань і заперечень сторін таких проваджень як об'єктивної підстави для надання дозволу на застосування до судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Ми погоджуємося

із думкою С. Прилуцького, що такій формі рішень ВРП бракує правової визначеності, а саме їх обґрунтованості та вмотивованості [3].

По-третє, оскільки відповідно до законодавчо встановленої процедури подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом, відсторонення від посади вноситься на розгляд ВРП Генеральним прокурором або його заступником, то предметом розгляду ВРП має бути як формальний, так і фактичний складники подання прокурора. Тим самим на ВРП має покладатися завдання давати попередню оцінку фактичним даним (доказам), які лежать в основі підозри щодо судді, зокрема на предмет їх допустимості, належності та достатності через призму дотримання незалежності судді та недопущення неправомірного кримінального переслідування [3].

Вчетверте, у межах апеляційного оскарження апеляційний суд, за задумом законодавця, має розглянути й законність рішення ВРП. Проте закон не говорить, що саме за таких умов буде предметом оскарження. На думку С. Прилуцького, безпідставним і непотрібним є накладення (нашарування) двох судових юрисдикцій (ВРП і місцевих судів (слідчих суддів)) у питаннях судового контролю під час затримання та взяття суддів під варту. Крім того, простежується й можливий юрисдикційний «конфлікт» між ВРП і загальними судами [3].

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє зробити наступні висновки. Відповідно до ст. 65 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [31] рішення Вищої ради правосуддя про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, продовження строку такого відсторонення може бути оскаржене та скасоване виключно з таких підстав: 1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано будь-ким із складу членів Вищої ради правосуддя, які брали участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилання на визначені законом підстави його ухвалення або мотиви, з яких Вища рада правосуддя дійшла відповідних висновків.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень щодо оскарження рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя чи рішення про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності дозволяє зробити наступні

висновки. У 2020 році Великою палатою Верховного Суду було розглянуто 3 справи (9901/742/18, 9901/619/18, 9901/85/20), Касаційним адміністративним судом Верховного Суду було розглянуто 3 справи (9901/612/19, 9901/289/20, 9901/85/20), у 2019 році Великою палатою Верховного Суду було розглянуто 2 справи (9901/742/18, 9901/619/18), Касаційним адміністративним судом Верховного Суду було розглянуто 4 справи (9901/45/19, 9901/742/18, 9901/619/18, 9901/612/19) на підставі ч. 4 ст. 22 Кодексу адміністративного судочинства України [31, 32], Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи, зокрема, щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; ст. 266 Кодексу адміністративного судочинства України [31], що визначає особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя.

Окремо слід додати, що протягом п'яти років ВРП підготувала та опублікувала на своєму офіційному веб-сайті три щорічні доповіді (за 2017, 2018, 2019 роки) про стан забезпечення незалежності суддів в Україні [32], які є індикатором поточного рівня розвитку судової системи у відповідному напрямі та інструментом, що дає змогу звернути увагу на актуальні проблеми і здобутки у сфері суддівської незалежності. Важливою функцією щорічної доповіді є моніторинг виявлених проблем та внесення пропозицій щодо шляхів їх вирішення [23].

Висновки.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що без незалежних суддів неможливо побудувати демократичну правову державу, забезпечити ефективний захист прав людини і юридичних осіб, створити ефективну та справедливую правову систему. Стан вітчизняної судової системи, зокрема дотримання принципу незалежності та недоторканості суддів, вже давно перейшов у розряд проблем, які особливо турбують українське суспільство. Правове регулювання питання щодо незалежності суддів має здійснюватися виключно на основі положень Конституції та законів України, при цьому необхідно враховувати міжнародно-правові зобов'язання України у цій сфері. Обсяг гарантій незалежності суддів має визначатися завданнями та функціями судової влади, водночас досягнутий їх рівень не повинен бути зменшений. Крім того, у законодавстві має бути закріплено ефективний механізм реалізації цих гарантій і відповідальність за їх недотримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Константи́й О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1 (113). С. 44-47.
2. Ганенко І. С. Імунітет суддів у кримінальному процесі: теоретико-правовий аналіз. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 109-114.
3. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17400/1/ИМУНИТЕТ%20СУДДІВ%20ТА%20ІХ%20ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.pdf>.
4. Прилуцький С. В. Недоторканість судді: актуальні проблеми правового регулювання та практики правозастосування. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 111-119. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2018/1/13.pdf>.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сергійчука О. А. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканості народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-15#Text> (дата звернення: 07.03.2021).
8. Рішення Конституційного Суду України від 12.07.2011 № 8-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-11#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та 12 частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>.
11. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с. URL: https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/EU_Standarts_book_web-1.pdf.
12. Основні принципи незалежності судових органів (Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.

13. Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1889 року). URL: <http://www.judges.org.ua/article/d4.htm>.
14. Резолюція 1989/60 15-го пленарного засідання Економічного і Соціального Совета ООН «Процедури ефективного здійснення основних принципів незалежності судових органів» (24 мая 1989 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_827#Text.
15. Європейська хартія про статус суддів : Рада Європи від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text.
16. Рекомендація CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
17. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів : Комітет Міністрів Ради Європи від 01.01.2001 № 1(2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text.
18. Велика хартія суддів (Основоположні принципи) : Консультативна рада європейських суддів: від 17.11.2010. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnistvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva/>
19. Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя : Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя від 1983 р. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnistvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva/>
20. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n3>.
21. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
22. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n6577>.
23. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2019 рік. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf.
24. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду від 13.06.2007 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text>.
25. Посібник зі статті 6 «Право на справедливий суд (цивільна частина). URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.
26. Рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947.
27. Рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2005 року у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/980_428.
28. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
29. European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 24 June 2019. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=215341&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8326160>.
30. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.
31. Про затвердження Регламенту Вищої ради правосуддя : Рішення Вищої ради правосуддя від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr52_910-17#Text.
32. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T05_2747?an=6&ed=2020_07_17.
33. Щорічні доповіді (за 2017, 2018, 2019 роки) про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. URL: <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini>.